

MAKS
HEJSTINGS
PAKAO

Svet u ratu, 1939–1945.

I KNJIGA

Preveo
Nenad Dropulić

■ Laguna ■

Naslov originala

Max Hastings

ALL HELL LET LOOSE

The World at War 1939–45.

Copyright © Max Hastings 2011

Translation Copyright © 2013 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*MAJKLU SISONSU,
kralju agenata,
savetniku i prijatelju već trideset godina*

SADRŽAJ

Spisak ilustracija	9
Spisak mapa.	13
Uvod.	15
1. Izdaja Poljske.	23
2. Nema mira, ima malo rata	50
3. Munjeviti rat na Zapadu	71
1. NORVEŠKA	71
2. PAD FRANCUSKE.	82
4. Velika Britanija je sama	110
5. Sredozemlje	139
1. MUSOLINI SE KOCKA	139
2. GRČKA TRAGEDIJA	152
3. PEŠČANE OLUJE	162
6. <i>Barbarosa</i>	179
7. Moskva se raduje, Lenjingrad gladije	208
8. Amerika stupa u rat	228

---

9. Doba japanskih pobjeda	249
1. „PRETPOSTAVLJAM DA ĆETE RASTERATI TE ČOVEČULJKE.“	249
2. „BELI PUT“ IZ BURME	268
10. Nestalna sreća	279
1. BATAN	279
2. KORALNO MORE I MIDVEJ	289
3. GVADALKANAL I NOVA GVINEJA	309
11. Britanci na moru	327
1. ATLANTIK	327
2. ARKTIČKI KONVOJI	346
3. ISKUŠENJA OPERACIJE <i>PIJEDESTAL</i>	356
12. Ognjište: Rusija 1942.	363
13. Život u ratu	391
1. RATNICI	391
2. DOMAĆI FRONT	406
3. ULOGA ŽENE	423
O AUTORU	433

ILUSTRACIJE

- Poljaci prvi put vide Luftvafe, septembar 1939. (*Hulton Deutch Collection/CORBIS*)
- SS, policija i pomoćne jedinice etničkih Nemaca sprovode pretres u poljskom gradu Bidgošću, septembar 1939. (*Instytut Pamięci Narodowej/United States Holocaust Memorial Museum*)
- Finski „vojnici duhovi“, decembar 1939. (*Keystone/Getty Images*)
- Smrznuti ruski vojnik. Finska, mart 1940. (*Keystone/Getty Images*)
- Nemačke jedinice bore se pored Haugsbugda, Norveška, april 1940. (*akg-images/Ullstein Bild*)
- Evakuacija Denkerka, maj-jun 1940. (*IAM/akg-images*)
- Ulazak nemačkih jedinica u Pariz, 14. jun 1940. (*US National Archives&Record Administration; 208-PP-10A-3*)
- Koventri posle vazdušnog napada, novembar 1940. (*Hulton Archive/Getty Images*)
- Britanska artiljerija u akciji u severnoafričkoj pustinji, januar 1943. (*Mirrorpix*)
- Francuskinja i nemački zvaničnik u okupiranoj Francuskoj, oko 1943. (*Paula Almasy/akg-images*)
- Esesovska Ajnzacgrupa D vrši masovno pogubljenje ruskih Jevreja, oko 1942. (*Library of Congress, Washington D. C*)
- Američka porodica proslavlja Dan zahvalnosti, novembar 1942. (*Bettmann/CORBIS*)

- Izgladneli čovek sa sledovanjem hleba u Lenjingradu, 1941–1942. (*akg-images*)
- Nemačke jedinice na Ruskom frontu, zima 1941. (*AP Photo/Press Association*)
- Japanski vojnici na Batanu, oko 1942. (*US National Archives&Record Administration, Washington, D. C*)
- Indijske izbeglice napuštaju Burmu, januar 1942. (*George Rodger/Time&Life Pictures/Getty Images*)
- Američki zarobljenici na Filipinima, maj 1942. (*US National Archives&Record Administration, Washington: 127-N-114541*)
- Posada napušta nosač aviona *Leksington* za vreme Bitke na Koralnom moru, maj 1942. (*AP Photo/Press Association*)
- Japanski vojnici izginuli na Gvadalkanal, avgust 1942. (*AP Photo/Press Association*)
- Australijski vojnici nose ranjenog druga u previjalište, Papua Nova Gvineja, decembar 1943. (*AP Photo/Press Association*)
- Britanski razarač *Vansitart* u pratnji arktičkog konvoja, februar 1943. (*AP Photo/Press Association*)
- Preživeli iz nemačke podmornice u severnom Atlantiku, april 1943. (*Photo by Jack January/USCG Historian's Office*)
- Ženska pomoćna jedinica gura torpedo duž podmornice u Portsmouthu, septembar 1943. (*Imperial War Museum A 19471*)
- Kineski pešadini, avgust 1945. (*Jack Wilkes/Time&Life Pictures/Getty Images*)
- Nemački pešadinac za vreme povlačenja iz Rusije, 1943–1944. (*Keystone/Getty Images*)
- Rusija, 1943. (© *The Russian State Documentary Film and Photo Archive at Krasnogorsk (RGAKFD)/N. Asnina*)
- Zakivačice u američkom brodogradilištu, 1942. (*CORBIS*)
- Dvanaestogodišnji radnik na presi u fabrici avionskih motora u Permu, Rusija, 1943. (*ITAR-TASS*)
- Napredovanje Crvene armije (© *The Russian State Documentary Film and Photo Archive at Krasnogorsk (RGAKFD)/Minkevich collection*)
- Crtež Zajnula Abedina iz zbirke *Bengalska glad*, 1943. (*Ljubaznošću Majnula Abedina*)

-
- Američki vojnik hrani siročće u Italiji, oko 1944. (*US National Archives&Records Administration: 208-AA-240C-3*)
- Sahrana na moru oficira i mornara američkog nosača aviona *Neustrašivi*, zaliv Lejte, novembar 1944. (*US National Archives&Records Administration: 80-G-468912*)
- Pilot iskače iz kabine zapaljenog lovca helket, septembar 1944. (*AP Photo/US Navy/Press Association*)
- Britanski bombarderi vraćaju se iz napada na Nemačku.
- U gradu pored Pariza, oko 1944, briju glavu jednoj saradnici okupatora. (*US National Archives&Records Administration: 111-SC-193318*)
- Japanska porodica krije se u pećini na Sajpanu, jun 1944. (*US Marine Corps/Time&Life Pictures/Getty Images*)
- Britanski vojnik u Burmi, novembar 1944. (*Imperial War Museum SE 564*)
- Bolničari iznose ranjenog američkog vojnika s bojnog polja pored Bresta, Normandija, avgust 1944. (*AP Photo/Press Association*)
- Padobranac se priprema za napad na Arnem, septembar 1944. (*Airborne Assault Museum*)
- Holandsko dete za vreme Zime gladi 1944–1945. (©*Marius Meijboom/Netherlands Fotomuseum*)
- Ruska artiljerija na frontu Odra–Nisa, april 1945.
- Američki vojnici u koncentracionom logoru Ordruif, april 1945. (*AP Photo/Byron H. Rollins/Press Association*)
- Američki marinci na Ivo Džimi, mart 1945. (*AP Photo/US Marine Corps/Press Association*)
- Majka i dete među ruševinama Hirošime (*Alfred Eisenstadt/Time&Life Pictures/Getty Images*)

MAPE

1. Pohod na Poljsku	41
2. Pohod na Finsku.	61
3. Invazija na Norvešku	76
4. Poslednja faza pohoda na Francusku 1940.. . . .	95
5. Invazija na Grčku	159
6. Nemačke zimske ofanzive 1941.	199
7. Pacifičko ratište	252
8. Bitka na Koralnom moru	293
9. Bitka za Midvej	301
10. Rusi opkoljavaju Hitlerovu Šestu armiju.	381

UVOD

Ova knjiga govori uglavnom o ljudskom iskustvu. Muškarci i žene iz brojnih zemalja mučili su se da pronađu reči kojima bi opisali ono što im se događalo u Drugom svetskom ratu, ono što prevazilazi sve što su dotad poznavali. Mnogi su pribegli otrcanoj frazi: „Nastao je pakao.“ Pošto tu frazu očevici često upotrebljavaju kad opisuju bitke, vazdušne napade, pokolje i potapanja brodova, kasniji naraštaji skloni su da je odbace kao ispraznu. Pa ipak, na jedan važan način ta fraza izražava suštinu onoga što je rat značio za stotine miliona ljudi otrgnutih iz mirnog i uređenog života i bačenih pred iskušenja koja su često trajala godinama, a za šezdeset miliona ljudi završila su se smrću. Između septembra 1939. i avgusta 1945. godine prosečno je dvadeset sedam hiljada ljudi dnevno umiralo od posledica ovog svetskog sukoba. Neki preživeli smatraju da je njihovo držanje u ratu određivalo njihov položaj u društvu do kraja života, na dobro ili na zlo. Uspešni ratnici zadržali su sjaj koji je nekima pomogao da napreduju u politici ili poslovnom svetu. Nasuprot tome, u baru jednog londonskog kluba trideset godina posle rata nekadašnji pripadnik Garde promrmljao je o istaknutom političaru iz Konzervativne stranke: „Nije Smit loš tip. Šteta samo što je bežao u ratu.“ Jedna Holandanka je, odrastajući pedesetih godina XX veka, otkrila da

njeni roditelji svakog suseda cene prema tome kako se držao za vreme nemačke okupacije Holandije.

Britanske i američke pešadince prenerazila su njihova iskustva iz borbi u severozapadnoj Evropi 1944–1945. godine, koje su trajale jedanaest meseci. A Rusi i Nemci borili su se jedni protiv drugih bez prestanka skoro četiri godine u daleko gorim uslovima, i s neizmerno većim gubicima.*

Neke zemlje koje su igrale male vojne uloge izgubile su mnogo više ljudi od zapadnih saveznika; u Kini je pod japanskom okupacijom između 1937. i 1945. godine stradalo najmanje petnaest miliona ljudi; Jugoslavija, u kojoj je pored okupacije sila Osovine besneo i građanski rat, izgubila je preko milion. Mnogi ljudi videli su prizore koji se mogu porediti sa zamislama renesansnih slikara o paklu koji dočekuje prokletnike; ljudska tela iskidana na komadiće kostiju i mesa, gradovi srušeni sa zemljom, uređena društva iscepana na razbacane ljudske čestice. Gotovo sve što su civilizovani ljudi u vreme mira prihvatili zdravo za gotovo pogaženo je, a iznad svega vera u zaštitu od nasilja.

Nemoguće je u jednoj knjizi podrobno opisati razmere ovog rata, najvećeg događaja u ljudskoj istoriji. Već sam opisao neke strane ovog rata u svojih osam knjiga, pre svega u knjigama *Bombarderska komanda*, *Overlord*, *Armagedon*, *Nemezis* i *Najbolje godine*. Iako bi svaki ovakav rad trebalo da bude nezavisan, trudio sam se da izbegnem ponavljanja i anegdota i analiza širih tema. Na primer, pošto sam čitavo poglavlje knjige *Nemezis* posvetio bacanju atomskih bombi na Hirošimu i Nagasaki 1945. godine, činilo mi se besmislenim da ponavljam sopstvene stavove. Ova knjiga drži se hronologije i teži da utvrdi „širu sliku“ konteksta događaja, da u tome bude dosledna i da čitaocu pruži opšti smisao onoga što se događalo u svetu između 1939. i 1945. godine. No prvenstvena svrha ove knjige jeste da prikaže značaj rata za veliki broj običnih ljudi u mnogim društvima, za aktivne i pasivne učesnike – mada

---

* U ovoj knjizi izraz „gubici“ koristi se u vojnotehničkom značenju i označava ubijene, nestale, ranjene i zarobljene. U većini kopnenih borbi na većini ratišta ranjavana su otprilike tri čoveka na svakog poginulog. (Prim. aut.)

---

je razlika često vrlo nejasna. Da li je, na primer, stanovnica Hamburga, vatrena Hitlerova sledbenica koja je poginula u požarima izazvanim savezničkim bombardovanjem, saučesnik u nacističkoj ratnoj krivici ili nedužna žrtva zverstva?

U potrazi za ljudskom pričom, kad god je to bilo moguće bez gubitka suvislosti, izbegavao sam u pripovedanju navođenje ratnih jedinica i pojedinosti pokreta trupa na bojištu. Trudio sam se da stvorim opštu sliku, a opisi strategije naglašavaju pojedinosti sukoba kojima se nisam bavio drugde i o kojima, čini se, ima još ponešto da se kaže – na primer, iskustva u Indiji – nasuprot drugima koja su posebno istraživana, kao što su Perl Harbor i Bitka za Normandiju.

Genocid nad Jevrejima postao je najsuvisljije ispunjenje nacističke ideologije. U *Armagedonu* sam pisao o stradanjima zatočenika u koncentracionim logorima, a ovde sam se pozabavio razvojem Holokausta s nacističke tačke gledišta. Savremeni zapadni stav da se rat vodio zbog Jevreja toliko je široko prihvaćen da je neophodno naglasiti koliko je pogrešan. Iako su Hitler i njegovi sledbenici odlučili da okrive Jevreje za nevolje u Evropi i muke Trećeg rajha, Nemci i saveznici borili su se za moć i prevlast nad poluloptom. Stradanje Jevreja pod nacističkom okupacijom zauzimalo je neznatno mesto u ratnim predodžbama Čerčila i Ruzvelta, kao i, što daleko manje iznenađuje, Staljina. Dokazano je da su jedna sedmina žrtava nacizma i jedna desetina svih žrtava u ratu bili Jevreji, ali u to vreme progon Jevreja saveznici su posmatrali samo kao deo usputne štete koju je Hitler izazvao, a Rusi Holokaust tako shvataju i danas. Činjenica da su za vreme rata saveznici poklanjali malo pažnje progonu Jevreja izazivala je razočaranje i gnev kod obaveštenih pripadnika tog naroda, a od tada izaziva dubok prezir. No važno je shvatiti da su saveznici između 1939. i 1945. godine posmatrali rat gotovo isključivo u okvirima pretnje sila Osovine njihovim sopstvenim interesima, mada je Čerčil te interese definisao širokogrudim i uzvišenim rečima.

Jedna od najvažnijih istina o ratu, kao i o svim ljudskim poslovima, jeste činjenica da ljudi ono što im se dešava mogu da tumače samo u okvirima sopstvenih okolnosti. To što su, objektivno i statistički, neki pojedinci stradali manje od drugih u raznim delovima

---

sveta ne znači im ništa. Bilo bi čudovišno reći britanskom ili američkom vojniku pod vatrom iz minobacača, okruženom poginulim drugovima, da su ruski gubici u ratu bili mnogostruko veći. Bilo bi uvredljivo zamoliti glasnog Francuza, pa čak i englesku domaćicu umornu od jednoličnih sledovanja hrane, da razmisle o tome da su u opkoljenom Lenjingradu izgladneli ljudi jeli jedni druge, a da su u zapadnom Bengalu ljudi prodavali rođene kćeri. Među onima koji su izdržali bombardovanja Londona 1940–1941. godine retko koga bi utešila vest da će Nemci i Japanci kasnije pretrpeti mnogo teže gubitke od savezničkih bombardovanja, kao i nezamisliva razaranja. Dužnost je i povlastica istoričara da upoređuje onako kako se to ne može očekivati od učesnika događaja. Gotovo svi učesnici rata stradali su na neki način; različit stepen i raznovrsna priroda njihovih patnji jesu tema ove knjige. Ali činjenica da su tuđe patnje bile gore od njihovih ne pomaže uspostavi lične ustrajnosti.

Neke strane ratnih iskustava gotovo su sveopšte: strah i žalost; regrutovanje mladića i devojaka obaveznih da izdrže nove uslove bez mogućnosti izbora, često pod oružjem, a u najgorem slučaju kao robovi. Procvat prostitucije bio je opšta pojava i zaslužuje posebnu knjigu. Rat je izazvao mnoga masovna preseljenja. Neka su bila uredna; polovina stanovništva Velike Britanije preselila se za vreme rata, a mnogi Amerikanci zaposlili su se u novim mestima. Drugde pak milione ljudi čupali su iz zajednica pod stravičnim okolnostima i oni su se suočavali s patnjama koje su ih često ubijale. „Čudna su ovo vremena“, zapisala je nepoznata Berlinka 22. aprila 1945. godine u jedan od najvećih ratnih dnevnika. „Upoznajemo istoriju iz prve ruke, ono o čemu će pričati priče i što će opevati pesme. Ali posmatrana izbliza, istorija je veoma mučna – ništa osim tereta i straha. Sutra ću poći da tražim koprivu i nabavim malo uglja.“

Priroda iskustava s bojišta razlikuje se od zemlje do zemlje, od jednog do drugog roda vojske. U svim vojskama borbene jedinice su bile daleko izloženije opasnostima i teškoćama nego milioni ljudi u pomoćnim službama. U oružanim snagama Sjedinjenih Američkih Država poginulo je svega pet od svakih hiljadu regrutovanih, a ogromna većina vojnika nije bila pred većim opasnostima nego u svakodnevnom civilnom životu. Dok je sedamnaest

---

hiljada američkih vojnika ostalo bez udova u borbama, za vreme rata je sto hiljada radnika u zemlji stradalo na isti način u industrijskim nesrećama. Ljudi koji su se našli na bojištima kad su se njihove vojske povlačile stradali su teže od onih koji su služili u vreme pobeda; saveznički borci koji su učestvovali samo u bitkama 1944–45. godine imali su mnogo bolje statističke izgleda da prežive od, recimo, vazduhoplovaca ili podmorničara koji su u vojsku stupili ranije, kada je njihova strana prolazila loše.

Moja priča naglašava pogled odozdo, iskustva i glasove malih ljudi, a ne velikih. U drugim knjigama opširno sam pisao o ratnim zapovednicima iz vremena od 1939. do 1945. godine. Dnevnici i pisma iz tog vremena svedoče o tome šta su ljudi radili ili šta su drugi radili njima, ali nam malo govore o tome šta su mislili, što je mnogo zanimljivije, ali i mnogo neuhvatljivije. Očigledno objašnjenje glasi da su ratnici većinom bili mladi i neiskusni; doživljavali su krajnosti uzbuđenja, straha ili teškoća, ali vrlo ograničena manjina imala je emotivne energije za razmišljanje jer su svi bili obuzeti svojim neposrednim telesnim okruženjem, potrebama i željama.

Temeljna je istina da je izuzetno mali broj nacionalnih vođa i zapovednika znao nešto više od onoga što im je bilo neposredno pred nosom. Civili su živeli u magli propagande i nesigurnosti, jedva nešto ređoj u Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Državama nego u Nemačkoj i Rusiji. Borci s prve linije fronta procenjivali su uspehe i neuspehe svoje strane uglavnom prema broju žrtava i po tome napreduju li ili se povlače. No ti pokazatelji ponekad su bili nedovoljni; bataljon u kom je služio redov prve klase Erik Diler bio je sedamnaest dana odsečen od glavnine američkih snaga za vreme borbi na filipinskom ostrvu Lejte, ali on je shvatio ozbiljnost nevolja svoje jedinice tek kada mu je posle rata nekadašnji komandir čete sve objasnio.

Čak i oni povlašćeni pristupom tajnama raspolagali su samo svojim komadićima ogromne slagalice. Na primer, Roj Dženkins, kasnije britanski državnik, dešifrovao je nemačke poruke u Blečli Parku. On i njegovi drugovi znali su važnost posla koji obavljaju, ali nasuprot utiscima iz senzacionalnog filma o Blečliju, nisu im saopštavali značaj ni učinak njihovih doprinosa. Nije iznenađenje da su takva ograničenja bila još tvrđa s druge strane. U januaru

1942. godine Hitler je stekao uverenje da isuviše ljudi u Berlinu zna previše. Izdao je zapovest da čak i oficiri Abvera, obaveštajne službe nemačkih oružanih snaga, treba da dobijaju samo obaveštenja neophodna za njihov sopstveni deo posla. Bilo im je zabranjeno da slušaju neprijateljske radio-emisije, što je velika smetnja za rad obaveštajne službe.

Opčinjava me zamršeno međusobno dejstvo odanosti i naklonosti u čitavom svetu. U Velikoj Britaniji i Americi je uverenje da su se naši očevi i dedovi borili u „dobrom ratu“ čvrsto usađeno u nas, pa često zaboravljamo da su narodi drugih zemalja imali drugačije stavove. Kolonizovane zemlje, a iznad svih Indija sa četiri stotine miliona stanovnika, nisu videle mnogo koristi od poraza Osovine ako on znači nastavak britanske vlasti. Mnogi Francuzi vatreno su se borili protiv saveznika. Suparničke struje u Jugoslaviji mnogo su se više bavile vođenjem građanskog rata nego borbi za interese saveznika ili Osovine. Veliki broj Staljinovih podanika iskoristio je priliku koju je pružala nemačka okupacija da se digne na oružje protiv omraženog režima Moskve. Ovo ne podrazumeva sumnju u opravdanost savezničke pobede, ali naglašava činjenicu da Čerčil i Ruzvelt nisu uvek pevali najprivlačniju pesmu.

Možda bi bilo korisno objasniti kako je ova knjiga napisana. Počeo sam ponovnim čitanjem knjiga *Svet u ratu* Gerharda Vajnberga i *Totalni rat* Pitera Kalvokoresija, Gaja Vinta i Džona Pričarda, verovatno najboljih jednotomnih istorija Drugog svetskog rata. Onda sam sklopio kostur priče, stavio najvažnije događaje u hronološki okvir i na njega nalepio tkivo ljudskih priča i sopstvenih razmišljanja. Kad sam dovršio nacrt, ponovo sam prelistao neke izuzetne savremene prikaze sukoba – *Zašto su saveznici pobedili* Ričarda Overija, *Rat u kom treba pobediti* Alana Mileta i Vilijamsona Marija i *Moralna borba* Majkla Berlija, pregledajući tako sopstvene primedbe i zaključke u svetlu njihovih.

Kad god je to bilo moguće, koristio sam manje-više nepoznate ljudske priče, a opravdano zaobilazio čuvena lična sećanja. Preiskočio sam, na primer, *Poslednjeg neprijatelja* Ričarda Hilarija i delo Džordža Makdonalda Frejzera *Bezbedno smešteni*. Doktorka Ljuba Vinogradova, moj istraživač ruskih izvora u proteklih deset godina, za ovu knjigu je još jednom pronašla i prevela lične priče,

---

dnevnike i pisma. Serena Sisons prevela je hiljade reči iz italijanskih memoara i dnevnika jer mi se činilo da Musolinijev narod nije prikladno predstavljen u većini anglosaksonskih prikaza. Istraživao sam neobjavljene poljske zapise u arhivu Imperijalnog ratnog muzeja i u londonskom institutu *Sikorski*. Još jednom dugujem zahvalnost dr Tami Bidl iz Ratnog koledža Kopnene vojske SAD u Karolaju, u državi Pensilvaniji, za uvide i dokumente iz njenih sopstvenih istraživanja koje mi je velikodušno stavila na raspolaganje. Brojni prijatelji, posebno profesor ser Majkl Hauard, dr Vilijamson Mari i Don Beri bili su ljubazni da pročitaju moj nacrt, izvrše dragocene ispravke i daju mi predloge i primedbe. Doajen britanskih pomorskih istoričara profesor Nikolas Rodžer iz oksfordskog koleža *Ol souls* pročitao je poglavlje o britanskim iskustvima na moru i umnogome poboljšao konačni tekst. Niko od spomenutih, naravno, nije odgovoran za moje procene i greške.

Najviši cilj svakog pisca više od šezdeset pet godina posle završetka rata jeste da ponudi lični stav umesto sveobuhvatnog prikaza ovog najvećeg i najstrašnijeg događaja u istoriji čovečanstva koji bez razlike budi poniznost u savremenim istraživačima nadahnutim zahvalnošću što smo pošteđeni bilo čega sličnog. Godine 1920, kada je potpukovnik Čarls a Kort Repington, vojni dopisnik *Dejli telegrafa*, objavio svoj veoma traženi prikaz nedavnog sukoba, smatralo se ciničnim i neukusnim što je knjigu nazvao *Prvi svetski rat*, jer je to podrazumevalo da će biti i drugog. Možda bi bilo izazivanje sudbine nazvati ovu knjigu *Poslednji svetski rat*, ali makar smo sigurni da se nikada više milioni naoružanih ljudi neće sukobljavati na evropskim bojnim poljima kao između 1939. i 1945. godine. Sukobi budućnosti biće potpuno drugačiji, i možda nije nepromišljeno optimistički nagovestiti da će biti manje strašni.

MAKS HEJSTINGS

Čilton Folijat, Berkšir, i Kamogi, Kenija,
aprila 2011.

1

IZDAJA POLJSKE

Adolf Hitler je bio čvrsto rešen da povede rat, ali njegov napad na Poljsku 1939. godine nije neizbežno izazvao svetski sukob ništa više nego što je atentat na nadvojvodu Franca Ferdinanda to postigao 1914. godine. Velikoj Britaniji i Francuskoj nedostajali su i volja i sredstva da delotvorno ispune bezbednosne garancije koje su ranije dale Poljskoj. Njihova objava rata Nemačkoj bila je prazan gest koji su i neki okoreli protivnici nacizma smatrali budalastim zato što je bio jalov. Za sve buduće zaraćene zemlje osim same Poljske borba je počela sporo; tek u trećoj godini smrt i razaranja u svetu dostigli su razmere kakve su trajale sve do 1945. godine. Čak i Hitlerov Rajh u početku nije bio dovoljno opremljen za stepen nasilja neophodan u borbi na život i smrt između najmoćnijih zemalja sveta.

U leto 1939. godine *Prohujalo s vihorom*, roman Margaret Mičel o nekadašnjem američkom Jugu, postao je izuzetno omiljen u Poljskoj. „Smatrala sam ga nekako proročanskim“, napisala je jedna poljska čitateljka, Rula Langer. Retko ko je od njenih zemljaka sumnjao da uskoro sledi sukob s Nemačkom jer je Hitler svima jasno izneo svoje osvajačke težnje. Vatreni rodoljubi Poljaci na Hitlerove pretnje odgovorili su u istom duhu kao osuđeni mladići Konfederacije 1861. godine. „Kao i većina nas, verovao sam u srećan kraj“,

seća se nekadašnji mladi pilot lovca. „Želeli smo da se borimo, to nas je uzbuđivalo i želeli smo da se to desi što pre. Nismo verovali da će se zaista dogoditi nešto loše.“ Kad je artiljerijski poručnik Jan Karski 24. avgusta dobio zapovest o mobilizaciji, sestra ga je posavetovala da se ne opterećuje s previše odeće. „Ne ideš u Sibir“, rekla mu je. „Za mesec dana ćeš nam ponovo pasti na vrat.“

Poljaci su otvoreno iskazivali svoju sklonost ka maštarijama. Oduševljenje je vladalo u kafeima i barovima Varšave, grada koji su njegovi žitelji zbog baroknih lepota i dvadeset pet pozorišta nazivali „Parizom istočne Evrope“. Izveštač *Njujork tajmsa* pisao je iz poljske prestonice: „Kad slušate razgovore, pomislili biste da je Poljska, a ne Nemačka, veliki industrijski gigant.“ Musolinijev ministar inostranih poslova, njegov zet grof Galeaco Čano, upozorio je poljskog ambasadora u Rimu da će se Poljska, ako odbije Hitlerove teritorijalne zahteve, boriti sama i „da će se brzo pretvoriti u hrpu ruševina“. Ambasador se saglasio s tim, ali je neodređeno izjavio da bi „neki mogući uspeh... mogao ojačati Poljsku“. U Velikoj Britaniji novine lorda Biverbruka* nazivale su izazivačkim prkos Varšave suočene s Hitlerovim pretnjama.

Trideset miliona stanovnika Poljske, uključujući gotovo milion etničkih Nemaca, pet miliona Ukrajinaca i tri miliona Jevreja, živelo je skoro dvadeset godina u granicama utvrđenim Versajskim ugovorom. Između 1919. i 1921. godine Poljska se borila protiv boljševika kako bi učvrstila svoju nezavisnost od dugogodišnje ruske hegemonije. Do 1939. godine Poljskom je vladala vojna hunta, mada je istoričar Norman Dejvis tvrdio: „Ako u Poljskoj i ima nepravde i teškoća, nema masovne gladi i masovnih ubistava kao u Rusiji, ni pribegavanja zverskim postupcima fašizma i staljinizma.“ Poljski nacionalizam najružnije se ogledao u antisemitizmu, izraženom, na primer, kvotama za upis Jevreja na univerzitet.

Prema mišljenju i Berlina i Moskve, poljska država je dugovala svoje postojanje premoćnoj sili Antante iz 1919. godine i nije bila

---

* Vilijam Maksvel Ejtken, baron Biverbruk (*William Maxwell Aitken, baron Beaverbrook*, 1879–1964) – britanski novinski magnat i političar, vlasnik *Dejli ekspresa*, *London ivning tajmsa* i *Sandey ekspresa*, ministar u oba svetska rata. (Prim. prev.)

legitimna. U tajnom protokolu nacističko-sovjetskog pakta potpisanog 23. avgusta 1939. godine, Hitler i Staljin su se dogovorili o ukidanju i podeli Poljske. Iako su Poljaci smatrali Rusiju svojim vekovnim neprijateljem, nisu bili svesni neposrednih sovjetskih namera i trudili su se samo da osujete namere Nemačke. Znali su da rđavo opremljena poljska vojska ne može da porazi Vermaht; sve nade polagali su u britansko-francusku ofanzivu na zapadu koja bi podelila nemačke snage. „Što se tiče poljskog beznadežnog vojnog položaja“, napisao je poljski ambasador u Londonu grof Edvard Račinjski, „najviše želim da se uverim da se nećemo upustiti u rat protiv Nemačke bez trenutne pomoći naših saveznika.“

Marta 1939. godine vlade Velike Britanije i Francuske dale su garancije, ozvaničene kasnijim sporazumima, da će se boriti u slučaju nemačkog napada na Poljsku. Ako dođe do najgoreg, obećala je Francuska vojnom vrhu u Varšavi, njena vojska će napasti Hitlerovu Zigfridovu liniju trinaest dana posle mobilizacije. Velika Britanija se zarekla da će izvesti bombarderski napad na Nemačku. Obećanja obe zemlje bila su cinična, pošto ni jedna ni druga nisu imale nikakvu nameru da ih ispune; garancije su date da bi obeshrabrile Hitlera, a ne da bi obezbedile uverljivu vojnu pomoć Poljskoj. Bili su to prazni gestovi, ali Poljaci su odlučili da u njih poveruju.

Ako Staljin i nije bio Hitlerov ratni saveznik, na osnovu pogodbe Moskve i Berlina učestvovao je u podeli plodova nacističke agresije. Od 23. avgusta nadalje svet je smatrao da Nemačka i Sovjetski Savez deluju usklađeno, da su dva lica totalitarizma. Zbog toga što je na kraju rata 1945. godine Rusija bila na strani saveznika, neki istoričari prihvatili su posleratnu tvrdnju Sovjetskog Saveza da je do 1941. bio neutralna zemlja. To je greška. Iako se Staljin plašio Hitlera i očekivao da će se u jednom trenutku morati s njim sukobiti, 1939. godine doneo je istorijski važnu odluku da prihvati nemačku agresiju i zauzvrat dobije podršku nacista za sopstveni program teritorijalnog proširenja. Iako je sovjetski vođa kasnije pružao raznovrsne izgovore, a njegova vojska nikad se nije borila rame uz rame s nemačkom, nacističko-sovjetski pakt bio je temelj saradnje koja je trajala sve dok Hitler nije otkrio svoje prave namere operacijom *Barbarosa*.

Paktom o nenapadanju potpisanim u Moskvi, kao i kasnijim Ugovorom o prijateljstvu, saradnji i razgraničenju od 28. septembra, dvojica najvećih svetskih tirana obavezala su se da jedan drugom poštuju ambicije i odreknu se međusobnih neprijateljstava u korist teritorijalnih proširenja na drugoj strani. Staljin je tolerisao Hitlerovu ekspanzionističku politiku na zapadu i slao Nemačkoj važnu materijalnu pomoć – naftu, kukuruz i rude. Nacisti su, makar i neiskreno, prepustili određene ruke na istoku Sovjetskom Savezu, čiji su ciljevi obuhvatali istočnu Finsku, baltičke zemlje i veliki deo leša Poljske.

Hitler je nameravao da Drugi svetski rat pokrene 26. avgusta, samo tri dana posle potpisivanja nacističko-sovjetskog pakta. No 25. avgusta, naređujući da se mobilizacija nastavi, odložio je napad na Poljsku jer je preneraženo utvrdio da Musolini ne želi odmah da zarati rame uz rame s njim kao i da diplomatske poruke nagneštavaju da Velika Britanija i Francuska ozbiljno nameravaju da ispune svoja obećanja Poljskoj. Tri miliona ljudi, četiristo hiljada konja, dvesta hiljada vozila i pet hiljada vozova napredovalo je ka poljskoj granici dok su poslednji grozničavi razgovori vođeni u Londonu i Parizu. Najzad je, 30. avgusta, Hitler izdao zapovest za napad. Sutradan u osam sati uveče podigla se zavesa za prvi, prikladno gnusan čin sukoba. Šturmbanfirer Alfred Naujoks iz nemačke Službe bezbednosti (*Sicherheitsdienst*) poveo je odred ljudi obučenih u poljske uniforme, među njima i desetak osuđenih zločinaca, s prezrivim šifrovanim nazivom *Konserwen* (limenke) u lažni napad na nemačku radio-stanicu u mestu Glajvic u Gornjoj Šleskoj. Ispaljeni su hici, preko radio-talasa emitovane su poljske rodoljubive parole, a onda su se „napadači“ povukli. Esesovski mitraljesici pobili su „limenke“, a njihovi okrvavljeni leševi su namešteni za pokazivanje stranim dopisnicima kao dokaz poljske agresije.

Prvog septembra u dva sata posle ponoći, među jedinicama koje je probudila truba bio je Prvi konjički puk Vermahta – neke nemačke jedinice, kao i brojne poljske, pošle su na konjima u bitku. Eskadroni su osedlali konje, zajahali i krenuli prema polaznoj liniji duž zveketavih povorki oklopnih vozila, kamiona i topova. Izdata je zapovest: „Poklopc s cevi skini! Napuni! Namesti osigurače!“

U četiri sata i četrdeset minuta veliki topovi starog nemačkog bojnog broda *Šlezvig-Holštajn*, usidrenog u danciškoj luci u „poseti dobre volje“, otvorili su vatru na poljsko utvrđenje na poluostrvu Vesterplate. Jedan sat kasnije nemački vojnici počupali su granične stubiće na zapadnoj granici i otvorili čelnim jedinicama invazivnih snaga put za napredovanje u Poljsku. Jedan od zapovednika, general Hajnc Guderijan, uskoro je prošao pored svog porodičnog imanja u Helmnu, gde se rodio, a koje je pripadalo preversajskoj Nemačkoj. Jedan njegov borac, dvadesetdvostranični poručnik Vilhelm Pruler, izrazio je oduševljenje koje je zahvatilo vojsku. „Danas je predivno biti Nemač... Prešli smo granicu. *Deutschland, Deutschland über alles!** Nemački Vermaht maršira! Gde god da pogledamo, pozadi, napred, levo ili desno, vidimo samo motorizovani Vermaht!“

Zapadni saveznici, ohrabreni time što se Poljska razmetala da raspolaze četvrtom najbrojnijom vojskom u Evropi, očekivali su da će borbe potrajati nekoliko meseci. Branioци su rasporedili 1,3 miliona ljudi nasuprot 1,5 miliona Nemaca; svaka strana imala je po trideset sedam divizija. Ali Vermaht je bio daleko bolje opremljen, imao je 3.600 oklopnih vozila naspram poljskih 750, 1929 savremenih aviona nasuprot 900 zastarelih poljskih. Poljska vojska raspoređivala se od marta, ali se uzdržala od opšte mobilizacije udovoljavajući britansko-francuskim molbama da ne izaziva Hitlera. Zato su 1. septembra branioци bili iznenađeni. Poljski diplomata napisao je o stavu svojih zemljaka: „Bili su ujedinjeni u želji da se odupru, ali bez jasne zamisli o tome kakav bi otpor trebalo da bude, osim neobaveznih razgovora o dobrovoljnom prijavljivanju za 'ljudska torpeda.'“

Efraim Blajhman, šesnaestogodišnji Jevrejin iz Kamjonke, našao se među hiljadama žitelja pozvanih na gradski trg da saslušaju gradonačelnikov govor. „Pevali smo poljsku himnu koja tvrdi da Poljska još nije propala, i pesmu kojom smo obećali da nam Nemač neće pljunuti u lice.“ Pjotr Tarčinjski, dvadesetšestogodišnji fabrički službenik, bio je bolestan nekoliko sedmica pre nego što

---

* Nem.: „Nemačka, Nemačka iznad svega“ – prvi stih nemačke himne. (Prim. prev.)

je mobilisan. Ali kad je obavestio zapovednika svoje artiljerijske baterije da je bolestan, pukovnik je uzvratilo oštrim rodoljubivim govorom „i rekao mi da je uveren da ću se osećati mnogo bolje kad se nađem u sedlu“. Opreme je bilo tako malo da puk nije mogao Tarčinjskom dati lično naoružanje; ipak, dobio je vojnog jurišnog konja, krupnu životinju po imenu Vojak, to jest „Ratnik“.

Vazduhoplovni instruktor Vitold Urbanovic izvodio je vezbu dvoboja s učenikom na nebu iznad Demblina i zapanjeno primećio da mu se na krilima aviona pojavljuju rupe. Hitno je sleteo, a jedan kolega dotrčao je preko piste da ga dočeka i uzviknuo: „Živ si, Vitolde? Nisi pogođen?“ Urbanovic je upitao: „Šta se dešava, dođavola?“ Drug mu je objasnio: „Trebalo da odeš u crkvu da zapališ sveću. Upravo te je napao meseršmit!“ Golotinja poljske odbrane bila je vidljiva na svakom koraku. Pilot lovca Francišek Kornjicki dva puta je izgubio dvoboj na nebu, 1. i 2. septembra. Prvog je gonio nemački avion, koji mu je lako pobjegao. Drugog su mu se mitraljezi zaglavili, pa je pokušao da ih otkoči, okrene se i ponovi napad. Kad se avion oštro nakrenuo, kopče kaiševa koji su ga držali u otvorenoj kabini otkacile su se; ispao je i postideno se spustio na zemlju pomoću padobrana.

U pet sati po podne, u selu Krojanti, poljska konjica dobila je naređenje da izvede protivnapad kako bi omogućila obližnjoj pešadiji da se povuče. Dok su se konjanici svrstavali i izvlačili sablje, pukovski ađutant kapetan Godlevski predložio je da krenu napred pešice. „Mladiću“, odvratio je ljutito zapovednik puka pukovnik Mastalež, „savršeno dobro znam kako je to izvršavati neostvarivu zapovest.“ Polegnuti nisko na vratove konja, dvesta pedeset ljudi jurnulo je preko otvorenog polja. Nemačka pešadija sklonila im se s puta, ali iza nje su stajala oklopna kola, čiji su mitraljezi desetkovali ulane. Brojni konji su se srušili, a ostali su se razbežali bez jahača. Za nekoliko minuta polovina napadača je izginula, uključujući i zapovednika puka; ostaci ove zastarele jedinice pometeno su se povukli.

Francuska vrhovna komanda podsticala je Poljake da usredsrede svoje jedinice iza tri velike reke u sredini zemlje, ali varšavska vlada smatrala je neophodnim da brani svih gotovo hiljadu i po kilometara granice s Nemačkom, uglavnom zato što je veći deo poljske industrije bio smešten na zapadu. Neke divizije dobile su

sektore duge trideset kilometara, iako je njihova brojnost – oko petnaest hiljada ljudi – bila jedva dovoljna za šest ili sedam kilometara. Trokraki nemački napad, sa severa, juga i zapada, prodro je duboko u zemlju, neometen nedelotvornom odbranom, i ostavio za sobom izolovane džepove branilaca. Avioni Luftvafea pružali su blisku podršku tenkovima i vršili razarajuće napade na Varšavu, Lođ, Demblin i Sandomjež.

Poljske jedinice i civili bili su jednako nemilosrdno mitraljirani i bombardovani, mada je nekim žrtvama trebalo više vremena da shvate ozbiljnost pretnje. Posle prvog talasa napada Virdžilija, supruga poljskog plemića kneza Paula Sapjehe, rođena Amerikanca, rekla je svom domaćinstvu samouvereno: „Vidite, bombe nisu tako strašne. Laju gore nego što ujedaju.“ Kad su u noći između 1. i 2. septembra dve bombe pale u park imanja porodice Smorčevski u Tarnogori, majka je hitro izvukla iz kreveta svoje sinove Ralfa i Marka i poslala ih u obližnju šumu s ostalim mladim izbeglicama. „Kad smo se povratili od prvobitnog šoka“, napisao je Ralf kasnije, „pogledali smo jedan drugog i neobuzdano se zakikotali. Kakav smo čudan prizor bili: šarena zbirka mladih, nekih u pidžama-ma, nekih u kaputima obučenim preko donjeg rublja, stajala je besciljno pod krošnjama i igrala se gas-maskama. Odlučili smo da se vratimo kući.“

No uskoro više nije bilo kikota; Poljaci su morali da prihvate razarajuću snagu nemačkog vazduhoplovstva. „Probudili su me zavijanje sirena i eksplozije“, pisao je diplomata Adam Kručjkjevič u Varšavi. „Video sam napolju nemačke avione kako lete izuzetno nisko i bacaju bombe kako im se prohte. Bilo je nešto letimične mitraljeske vatre s krovova nekoliko zgrada, ali ne i poljskih aviona... Građane je prenerazilo nepostojanje protivvazdušne odbrane. Bili su gorko razočarani.“ Grad Luk teško je stradao, uprkos svom imenu.* Jednog ranog jutra desetina nemačkih bombardera su ga napale i pobile stotine ljudi, uglavnom dece na putu do škole. Nemoćne žrtve zvale su vedro nebo tih septembarskih dana „prokletstvom Poljske“. Pilot B. J. Solak je napisao: „Smrad paljevine i smeđa koprena dima obavili su naš grad.“ Pošto je sakrio svoj

---

* Polj.: *Luck* – piše se isto kao engleska reč sreća (*luck*). (Prim. prev.)

naoružani avion ispod nekih stabala, Solak se povezao kući i na putu sreo jednog seljaka. „Vodio je konja čiji je bok bio potpuno prekriven skorelom krvlju. Glave oborene tako nisko da je nozdrvama dodirivao prašinu, konj se stresao od bola pri svakom koraku.“ Mladi vazduhoplovac upitao je seljaka kuda vodi tu životinju ranjenu u ponirućem napadu štuka. „Vodim ga veterinaru u grad.“ „Ali grad je sedam kilometrara odavde!“ Seljak je slegnuo ramenima. „Imam samo jednog konja.“

Dešavale su se hiljade većih tragedija. Dok je artiljerijska baterija poručnika Pjotra Tarčinjskog kloparala prema bojnopolju, napale su je štuke; svi su skočili iz sedla i bacili se na tlo. Nekoliko bombi je palo i ubilo nekolicinu ljudi i konja. Kad su avioni otišli, baterija je ponovo uzjahala i nastavila napred. „Videli smo dve žene, jednu sredovečnu i jednu još devojčicu, kako nose kratke lestve. Na njima je ležao ranjeni muškarac, još živ, stežući šakama stomak. Kad su prošle pored nas, video sam da mu se creva vuku po zemlji.“ Vladislav Anders borio se u ruskoj vojsci u Prvom svetskom ratu, pod zapovedništvom carskog generala s egzotičnom titulom nahičevanskog kana. Sada je, kao zapovednik poljske konjičke brigade, Anders video učiteljicu kako vodi grupu učenika pod zaštitu šume. „Odjednom smo čuli urlik aviona. Pilot je kružio i spustio se na visinu od pedeset metara. Kad je izbacio bombe i zapucao iz mitraljeza, deca su se raspršila kao vrapci. Avion je nestao brzo kako se i pojavio, ali po tlu su ostali da leže zgužvani beživotni zamotuljci šarene odeće. Priroda ovog novog rata odmah je postala jasna.“

Trinaestogodišnji Georg Šlonzak putovao je s drugovima vozom iz letnjeg logora kući u Lođ. Odjednom su se razlegli eksplozije i krici i voz je naglo stao. Vođa grupe doviknuo je dečacima da brzo izađu i otrče u obližnju šumu. Šokirani i prestravljeni, dečaci su ležali ničice pola sata, sve dok bombardovanje nije prestalo. Kad su izašli iz šume, nešto dalje uz prugu videli su voz za prevoz vojnika u plamenu; to je bila nemačka meta. Neki dečaci briznuli su u plač videvši okrvavljene ljude. Kad su pokušali da se vrate u svoj voz, nemački avioni su ih sprečili vrativši se da mitraljiraju preživеле. Najzad su nastavili put u izrešetanim vagonima. Georg je stigao kući i zatekao majku kako plače pored radio-aparata; javljalo se o nemačkom napredovanju.

Pilot Francišek Kornjicki otišao je u bolnicu u Lođu da obiđe ranjenog prijatelja. „Bilo je to strašno mesto, brojni ranjenici i samrtnici ležali su posvuda na krevetima i po podu, u sobama i hodnicima: neki su ječali od bolova, drugi su ćutali, sklopljenih ili razrogačenih očiju, čekali i nadali se.“ General Adrijan Karton de Vijart, šef britanskog vojnog izaslanstva u Poljskoj, ogorčeno je pisao: „Video sam lice novog rata – lišen je slave, ne spremaju se vojnici više u bitku, nego se sahranjuju žene i deca.“

U nedelju 3. septembra, Velika Britanija i Francuska su ispunile garancije koje su dale Poljskoj i objavile su rat Nemačkoj. Staljinov savez s Hitlerom naveo je mnoge evropske komuniste, podložne Moskvi, da se ograde od stava svojih zemalja prema Nemačkoj. Sindikati su rat nazivali „imperijalističkim“ i umnogome su uticali na radnike u francuskim i britanskim fabrikama, brodogradilištima i rudnicima. Na ulicama su se pojavljivali natpisi: „Zaustavite rat; radnik ga plaća“ i „Ne kapitalističkom ratu“. Nezavisni poslanik u britanskom parlamentu Anajrin Bevan, perjanica leveice, postupio je oprezno pozivajući u rat na dva fronta – protiv Hitlera i protiv britanskog kapitalizma.

Zapadne prestonice saznale su za tajne protokole nacističko-sovjetskog pakta tek kad su 1945. godine zarobljeni nemački arhivi, ali u septembru 1939. godine mnogi stanovnici demokrat-skih zemalja posmatrali su Rusiju i Nemačku kao podjednake neprijatelje. Književni blizanac romanopisca Ivлина Voa Gaj Krauč-bek zastupao je stav mnogih evropskih konzervativaca: Staljinova pogodba s Hitlerom, „vest koja je potresla političare i mlade pesni-ke u desetinama prestonica, izazvala je duboki spokoj jedinstvenom engleskom srcu... Neprijatelj je najzad postao vidljiv, ogroman i mrzak. Sve maske su spale. Bio je to rat savremenog doba.“ Nekoli-cina političara pokušala je da razdvoji Rusiju i Nemačku, da potraži Staljinovu podršku u borbi protiv većeg zla, Hitlera. No sve do juna 1941. izgledi za to bili su slabašni; dvojica diktatora smatrani su združenim neprijateljima demokratskih zemalja.

Hitler nije očekivao britansku i francusku objavu rata. Pošto su se obe zemlje pomirile s njegovim osvajanjem Čehoslovačke 1938.

godine i nisu bile u stanju da pruže brzu i neposrednu vojnu pomoć Poljskoj, smatrao je da nemaju ni volje ni sredstava za borbu protiv njega. Firer se brzo oporavio od prvobitnog šoka, ali neki njegovi saradnici bili su zabrinuti. Gering, vrhovni zapovednik Ratnog vazduhoplovstva, veoma uznemiren, besneo je preko telefona na Ribentropa, nemačkog ministra inostranih poslova: „Evo vam sada vašeg posranog rata! Vi ste jedini krivac!“ Hitler se trudio da stvori društvo ratnika, posvećeno vojničkoj slavi, i imao je dosta uspeha među omladinom, ali stariji su bili daleko manje oduševljeni 1939. nego 1914. godine, jer su dobro pamtili strahote prethodnog rata i sopstveni poraz. „Ovaj rat je sablasno nestvaran“, pisao je grof Helmut fon Moltke, oficir Abvera, obaveštajne službe Kopnene vojske, ali nepomirljivi Hitlerov protivnik. „Narod ga ne podržava... vrlo je ravnodušan. Sve liči na ples smrti koji na pozornici izvode nepoznati ljudi.“

Dopisnik američke kuće CBS Vilijam Šajrer izveštavao je iz Hitlerove prestonice 3. septembra: „Ovde nema uzbuđenja... nema povika, nema radosnog klicanja, niko ne baca cveće... Nemački narod večeras je mnogo turobniji nego sinoć ili juče.“ Aleksander Štalberg je, prolazeći kroz Ščećin sa svojom vojnom jedinicom na putu ka poljskoj granici, stekao isti utisak. „Nema smelog raspoloženja iz avgusta 1914. godine, nema klicanja, nema cveća.“ Austrijski pisac Štefan Cvajg lako je ovo objasnio: „Nisu se osećali isto jer svet 1939. godine nije bio detinje naivan i lakoveran kao 1914... Ona gotovo religiozna vera u poštenje ili makar u sposobnost vlada nestala je širom Evrope.“

Ali mnogi Nemci delili su mišljenje Frica Milebaha, rukovodioca nacističke stranke: „Mešanje Engleske i Francuske smatram... samo formalnošću... Čim shvate da je poljski otpor u potpunosti uzaludan i da je nemačka vojska daleko nadmoćnija, uvideće da smo mi od početka bili u pravu i da je svako mešanje potpuno besmisleno... Rat je i počeo zbog nečega što ih se uopšte nije ticalo. Da je Poljska bila sama, sigurno bi se tiho predala.“

Savezničke zemlje nadale su se da će sam čin objave rata razotkriti Hitlerov blef, izazvati njegov narod da ga ukloni s vlasti i dovesti do mirovnog sporazuma bez katastrofalnog oružanog sukoba u zapadnoj Evropi. Reakcijama Velike Britanije i Francuske

---

na poljsku tragediju vladala je sebičnost. Vrhovni zapovednik francuske vojske general Moris Gamlen još je u julu rekao svom britanskom kolegi: „Naš je interes da sukob otpočne na istoku i širi se malo-pomalo. Tako bismo imali vremena da mobiliziramo sve britanske i francuske snage.“ Torijevski poslanik Katbert Hedlam bezočno je zapisao u svoj dnevnik 2. septembra da su „Poljaci sami krivi za ovo što im se sada dešava“.

U Velikoj Britaniji su se 3. septembra sirene za vazдушnu opasnost oglasile nekoliko minuta pošto je premijer Nevil Čemberlen obavestio naciju o stupanju u rat i izazvale su raznolika osećanja. „Moja majka se veoma usplahirila“, napisao je devetnaestogodišnji londonski student Dž. R. Frajer. „Nekoliko susetki je palo u nesvest, a mnogi ljudi su odmah istrčali na ulicu. Čuju se povici: 'Ne idite u skloništa dok ne čujete topove,' Signalni baloni još se nisu podigli, 'Svinje, sigurno su poslali avijaciju pre isteka roka.' Posle znaka za prestanak opasnosti, za nekoliko minuta svi su izašli na vrata i brzo i nervozno razgovarali jedni s drugima. Opet se priča o Hitleru i revoluciji u Nemačkoj... Najčudnije što smo danas iskusili jeste žarka želja da se nešto desi – da vidimo avione kako doleću i odbranu na delu. Ja zaista ne želim da vidim kako bombe padaju i ljudi ginu, ali nekako, pošto već *jesmo* u ratu, želim da rat i počne. Ovako ćemo se vući ko zna koliko dugo.“ Uznemirenost zbog mogućeg trajanja rata ostaće najupornije opšte osećanje.

U dalekim afričkim kolonijama neki mladići pobjegli su u šumu kad su čuli da je počeo rat; plašili su se da će britanske vlasti ponoviti običaj iz Prvog svetskog rata i nametnuti im obaveznu vojnu službu – što se kasnije zaista i dogodilo. Kenijac po imenu Džosaja Marijuki zapisao je: „... zloslutna govorkanja da Hitler dolazi da nas sve pobije, pa su mnogi ljudi preplašeno sišli na reke i iskopali na obalama rupe za skrivanje od vojnika.“ Zapovednici britanskih oružanih snaga shvatali su svoju nepripremljenost za bitku, ali neki mlađi profesionalni vojnici bili su dovoljno naivni da se obraduju prilici za akciju i unapređenje. „Zavladali su oduševljenje i uzbudenošću“, pisao je Džon Luis iz Kameronskog škotskog streljačkog puka. „Hitler je bio smešna pojava, a filmski žurnali prikazivali su nemačke vojnike kako gaze gušćijim korakom i izazivali silno veselje... Dosta dobro su bombardovali nebranjena španska naselja,

ali to je otprilike bilo sve što znaju. Većina njihovih tenkova bili su makete od kartona. Potukli smo daleko moćniju Nemačku pre dvadeset godina. Bili smo najmoćnije carstvo na svetu.“

Malo ko je razmišljao jasno kao poručnik Dejvid Frejzer iz Gardijskog grenadirskog puka. On je oštro primetio: „Svesni stav Britanaca prema ratu odlikovao se njihovim prvenstvenim nedostacima – sporošću uma i samozavaravanjem... Žitelji demokratskih zemalja moraju da veruju u borbu dobra i zla – otuda osećanje pravednosti. Sve ovo, zajedno s pokušajima podsticanja vatrenih moralnih i ideoloških strasti, protivi se hladnoj ideji rata kao nastavka politike kako ga je definisao Klauzevic, poduhvata s jasnim ostvarivim ciljevima.“

Većina britanskih vazduhoplovaca pomirila se sa svojom verovatnom sudbinom. Pilot Donald Dejvis je napisao: „Bio je prekrasan jesenji dan. Vozio sam se pored Vitenamskih šumaraka i Čilternskih brda koje tako dobro poznajem i, sećam se, razmišljao kako ću za tri sedmice biti mrtav. Zastao sam da pogledam krajolik i malo razmislim. [Shvatio sam] da bih, suočen s istim izborom, opet odlučio da letim i stupim u Kraljevsko ratno vazduhoplovstvo ako mogu.“ Za Dejvisovo pokolenje širom sveta povlašćeni pristup nebu bio je ispunjenje najromantičnijih snova, za koje su mnogi mladići bili spremni da plate izlažući živote opasnosti.

U Vestminsteru je jedan ministar britanske vlade s ogromnom snishodljivošću rekao poljskom ambasadoru: „Imate mnogo sreće! Ko bi pre šest meseci i pomislio da ćete uz sebe imati Veliku Britaniju kao saveznika?“ U Poljskoj je vest o francuskoj i britanskoj objavi rata izazvala talas nade podstican preteranom retorikom novih saveznika. Varšavljeni su se grlili na ulicama, igrali, plakali, trubili automobilskim sirenama. Masa se okupila ispred ambasade Velike Britanije u Aleji Ujadovski, klicala, pevala i posrtala kroz nekakvu verziju britanske himne *Bože, čuvaj kralja*. Ambasador ser Hauard Kenard povikao je s balkona: „Živela Poljska! Borićemo se rame uz rame protiv agresije i nepravde!“

Ovakvi burni prizori dešavali su se i ispred francuske ambasade, gde je okupljena masa pevala *Marseljezu*. Te noći u Varšavi slavodobitno je objavljeno u vladinom biltenu: „Poljske konjičke jedinice probile su se kroz nemačke oklopne linije i sada su u Istočnoj

Pruskoj. "Neki protivnici nacizma iz čitave Evrope prigrlili su ove kratkotrajne iluzije. Mihail Sebastijan bio je tridesetjednogodišnji rumunski pisac i Jevrejin. Četvrtog septembra, pošto je čuo vest o britanskoj i francuskoj objavi rata, naivno se čudio što odmah nije usledio napad na zapadu. „Zar i dalje nešto čekaju? Zar je moguće (kao što neki tvrde) da će Hitlera srušiti s vlasti i zameniti vojnom vladom koja će potom sklopiti mir? Hoće li biti velikih promena u Italiji? Šta će Rusija učiniti? Šta se dešava s Osovinom, o kojoj su iznenada začutili i Rim i Berlin? Hiljade pitanja koja ostavljaju čoveka bez daha.“ Sebastijan je utočište od ovog misaonog meteža pokušao da nađe u Dostojevskom, a zatim u De Kvinsiju, kog je čitao na engleskom.

Sedmog septembra deset francuskih divizija oprezno je ušlo u nemačku oblast Sar. Francuzi su prešli osam kilometara i onda stali; to je bila granica francuske oružane podrške Poljskoj. Gamlen je smatrao da Poljaci mogu da zadržavaju Vermaht dok Francuska ne poodmakne s programom naoružavanja. Poljski narod je polako shvatao da je sam u nesreći. Stefan Starčinjski, nekadašnji vojnik legije „Pilsudski“, bio je nadahnuti gradonačelnik Varšave od 1934. godine, poznat po tome što je od grada leti pravio cvetni vatromet. Starčinjski se svakodnevno obraćao Varšavljanima preko radija, dirljivo i vatreno govoreći o nacističkim zverstvima. Regrutovao je odrede za spasavanje, pozivao hiljade dobrovoljaca da kopaju rovove i tešio žrtve nemačkog bombardovanja, kojih je uskoro bilo na hiljade. Mnogi Varšavljeni bežali su na istok; oni bogatiji menjali su automobile za koje nije bilo goriva za vučna kola i bicikle. Šesnaestogodišnji Efraim Blajhman posmatrao je dugu povorku svojih sunarodnika kako se ojađeno vuče iz Varšave. U svojoj nevinosti, nije shvatio da se nalazi u posebnoj opasnosti; uprkos zloglasnom poljskom antisemitizmu, „nikada nisam iskusio ništa gore od uvredljivih naziva“.

Isprpljenost ljudi i konja predstavljala je glavnu pretnju nemačkom strmoglavom napredovanju. Konjički kaplar Hornes video je da se njegov konj Hercog sve češće spotiče. „Povikao sam komandiru voda da je Hercog premoren. Jedva sam to izgovorio kad se jedna životinja srušila na kolena. Prvog dana prešli smo sedamdeset kilometara, drugog šezdeset. Povrh svega toga, išli smo preko

planina, iza galopirajućih patrola prethodnice... To je značilo da smo prešli gotovo dvesta kilometara za tri dana bez pravog odmora! Noć je pala, a mi smo i dalje jahali.“

Užasi Munjevitog rata su se gomilali. Dok je Radio Varšava emitovao Šopenovu *Herojsku polonezu*, bombardovanju poljske prestonice iz vazduha priključila se i paljba iz hiljadu topova koji su ispaljivali trideset hiljada granata dnevno i mlela veličanstvena gradska zdanja u prah. „Dolazi divna poljska jesen“, napisao je pilot Miroslav Ferić u svoj dnevnik zgrožen ironijom. „Prokleta bila njena divota.“ Veo sivog dima i prašine obavijao je prestonicu Poljske; od kraljevskog dvorca, Opere, Narodnog pozorišta, katedrale i stotina javnih građevina, kao i hiljada stambenih zgrada, ostale su samo ruševine. Nepokopani leševi i na brzinu načinjeni grobovi ležali su na sve strane po bulevarima i parkovima. Presečeno je snabdevanje hranom, vodom i strujom. Gotovo svi prozori u gradu bili su razbijeni, pa je staklo prekrivalo pločnike. Do 7. septembra grad i njegovih sto dvadeset hiljada branilaca bili su potpuno opkoljeni, a poljska vojska teturajući se povlačila ka istoku. Njen vrhovni zapovednik, maršal Ridz-Smigli, pobjegao je zajedno s vladom iz Varšave drugog dana rata. Vojni sistemi snabdevanja i komunikacija su se slomili. Krakov je pao gotovo bez otpora 6. septembra, a 13. je usledio i pad Gdinje, mada se gradska luka držala još jednu sedmicu.

Osam poljskih divizija izvelo je 8. septembra protivnapad preko reke Bzure, zapadno od Varšave; nemačko napredovanje na kraju je zaustavljeno i zarobljeno je hiljadu petsto neprijateljskih vojnika. Kurt Majer, pripadnik Prve SS divizije, priznao je s mešavinom divljenja i snishodljivosti: „Poljaci napadaju neizrecivo uporno i neprestano dokazuju da umeju da ginu.“ Suprotno legendi, poljska konjica napala je nemačke tenkove samo u dva navrata. Jedan napad odigrao se u noći 11. septembra, kada je konjički eskadron nasrnuo u punom galopu na selo Kališin, čvrsto nemačko uporište. Od osamdeset pet konjanika samo trideset trojica su preživela napad. Napadači su svoju konjicu koristili ne za juriše, nego za izviđanje i transport. Jedinica kaplara Hornesa napredovala je u povorci, a dvojica su jahala napred. „Galopirali su od jednog do drugog brda, a onda nam davali znak da nastavimo. Kao još

jedna mera predostrožnosti, jedan konjanik jahao je pored nas preko vrhova brda. Odjednom smo ugledali nepoznate obrise kako izlaze iz gustog oblaka prašine. Mali živahni konji klatili su glavama, a jahali su ih poljski ulani u svetlosmeđim uniformama. Jedan kraj dugih kopalja zatakli su u stremen, a drugi im je stremio preko ramena. Sjajni vrhovi kopalja skakutali su gore-dole u ritmu konjskih kopita. Istog trenutka naši mitraljezi otvorili su vatru.“

Vermaht je bio daleko bolje naoružan i oklopljen od svog protivnika. Poljska je bila siromašna zemlja i raspolagala je sa samo šest hiljada vojnih i civilnih kamiona; njen državni budžet bio je manji od budžeta grada Berlina. S obzirom na slab kvalitet i mali broj poljskih aviona u poređenju s nemačkim vazduhoplovstvom, pravo je čudo što je pohod stajao Luftvafe petsto šezdeset letelica. Artiljerijska baterija poručnika Pjotra Tarčinjskog našla se pod snažnom topovskom paljbom kilometar i po od reke Varte. Kao čelni izviđač, Tarčinjski je otkrio da mu telefonska linija ne radi. Vezisti poslani da pronađu prekid nisu se vratili. Nemačka pešadija ga je opkolila i zarobila, a da nije dao znak ni za jedan jedini plotun. Kao i mnogi koji su se našli u istom položaju, pokušao je da zadobije poverenje svojih neprijatelja. „Svoj položaj mogu da uporedim samo s položajem čoveka koji se našao suočen s uticajnim tuđincima od kojih u potpunosti zavisi. Znam da bi trebalo da se stidim samog sebe.“ Dok je koračao u zarobljeništvo, prošao je pored nekoliko mrtvih poljskih vojnika; nagonski je podizao ruku da salutira svakom od njih.

Usred sveopšteg besa prema napadačima na otadžbinu, odigralo se nekoliko prizora koji Poljskoj ne služe na čast. Početkom septembra obavljana su masovna hapšenja etničkih Nemaca – sumnjivih ili mogućih petokolonaša. U Bidgošću je na „Krvavu nedelju“ 3. septembra hiljadu nemačkih civila pobijeno pod optužbom da su navodno pucali na poljske jedinice. Neki savremeni nemački istoričari tvrde da je čak trinaest hiljada pripadnika nemačke nacionalne manjine, uglavnom nedužnih, pobijeno za vreme pohoda; pravi broj je gotovo sigurno daleko niži, ali ta ubistva pružila su jeziv i sistematski izgovor za nacistička zverstva prema Poljacima, a posebno prema poljskim Jevrejima, koja su otpočela prvih dana rata. Hitler je rekao svojim generalima na Obersalcburgu:

„Džingis-kan je svojevoljno i laka srca pobio milione muškaraca i žena. Istorija ga danas vidi samo kao velikog državnika... Poslao sam jedinice 'Mrtvačka glava' na istok s naređenjem da bez milosti ubijaju muškarce, žene i decu poljske rase ili jezika. Samo na takav način osvojicemo *Lebensraum** koji nam je neophodan.“

Kad je nemačka vojska ušla u Lođ, trinaestogodišnji Georg Šlonzak zapanjio se videvši kako neke žene bacaju cveće na vojnike i nude ih slatkišima i cigaretama. Sasvim mala deca vikala su: „Hajl Hitler!“ Šlonzak je začuđeno zapisao: „Moji školski drugovi mahali su zastavicama s kukastim krstom.“ Iako su ovi civili puni dobrodošlice bili poljski državljani, njihovo poreklo bilo je nemačko i sada su to javno pokazivali. Gebels je otpočeo bučnu propagandnu kampanju ubeđivanja sopstvenog naroda u ispravnost njihovog cilja. Drugog septembra nacističke novine *Felkišer beobachter* objavile su invaziju krupnim naslovom odštampanim crvenim slovima: „Firer proglašava borbu za prava i bezbednost Rajha“. Šestog septembra naslovi lista *Lokal-ancajger* glasili su: „Užasna zverstva Poljaka“, „Oboreni nemački piloti“, „Pokošena povorka Crvenog krsta – pobijene bolničarke“. Nekoliko dana kasnije *Dojče algemajne cajtung* objavio je na naslovnoj strani zapanjujuću vest: „Poljaci bombarduju Varšavu“. U članku ispod naslova je pisalo: „Poljska artiljerija svih kalibara otvorila je vatru iz istočnog dela Varšave na naše jedinice i zapadni deo grada.“ Nemačke novinske agencije proglasile su poljski otpor „besmislenim i ludačkim“.

Većina mladih Nemaca, učenika nacističkog obrazovnog sistema, bez oklevanja je prihvatila verzije događaja koje su im iznosili njihovi predvodnici. „Napredovanje vojske postalo je neodoljiv marš ka pobedi“, napisao je jedan dvadesetogodišnji učenik pilotske škole Luftvafea. „Duboko dirljivi prizori odigravaju se za vreme oslobađanja terorisanih nemačkih stanovnika Poljskog koridora. Naša vojska razotkrila je užasna zverstva i zločine protivne svim ljudskim zakonima. Blizu Bromberga i Torna otkrivene su masovne grobnice s leševima hiljada Nemaca koje su pobili poljski komunisti.“

---

* Nem.: životni prostor. (Prim. prev.)

* * *

Poljaci su očekivali da će Francuska 17. septembra započeti obećanu ofanzivu na Zapadnom frontu. Umesto toga, tog dana je svoj podmukli prodor otpočeo Sovjetski Savez, rešen da obezbedi Staljinov deo Hitlerovog plena. Stefan Kurilak, trinaestogodišnji ukrajinski Poljak, živeo je u tihom seocetu blizu granice s Rusijom. Na prašnjavoj glavnoj ulici sela pojavile su se prethodnice poljske vojske u povlačenju, pešice i na konjima. Neki vojnici su vikali: „Bežite, dobri ljudi, spasavajte žive glave! Sakrijte se gde god možete, jer oni ne znaju za milost. Požurite. Rusi dolaze!“ Dečak je nešto kasnije video sovjetsku tenkovsku kolonu kako tandrče kroz selo; dete koje im se našlo na putu, preplašeno i zbunjeno, ruski vojnici su nehajno ustrelili. Kurilak se sakrio u porodični trap za krompir.

Vjačeslav Molotov, Staljinov ministar inostranih poslova, rekao je poljskom ambasadoru u Moskvi da, pošto poljska republika više ne postoji, Crvena armija samo „štiti ruske građane u zapadnoj Belorusiji i zapadnoj Ukrajini“. Iako je Hitler pristao da Staljin pripoji Sovjetskom Savezu istočnu Poljsku, Nemce je sovjetska intervencija iznenadila. Iznenađeni su bili i Poljaci. Kad ih je Crvena armija napala s leđa, pisao je ogorčeno maršal Ridz-Smigli, otpor je postao samo „oružani protest protiv nove podele Poljske“. Vrhovna komanda Vermahta, strepeći od mogućih slučajnih sukoba s Rusima, utvrdila je graničnu liniju na rekama San, Visla i Narev; sve jedinice koje su tu liniju prešle, sada su se povukle.

Hitler se nadao da će Staljinova intervencija navesti saveznike da mu objave rat, i u Londonu se zaista kratkotrajno i burno raspravljalo o tome da li britanske obaveze prema Poljskoj uključuju i stupanje u rat s novim neprijateljem. U Ratnom kabinetu samo su Čerčil i ministar rata Lesli Hor-Beliša predlagali pripreme za takvu mogućnost. Britanski ambasador u Moskvi ser Vilijam Sids telegrafisao je: „Ne vidim kakvu bi nam prednost doneo rat protiv Sovjetskog Saveza, iako bi mi lično veoma prijalo da uručim objavu rata Molotovu.“ Na veliko olakšanje premijera Nevila Čemberlena, Ministarstvo inostranih poslova objavilo je mišljenje da se garancije britanske vlade odnose samo na nemački napad. Britanci su zasuli Staljina ogorčenim rečima, ali više se nije razmišljalo o

borbi protiv njega. Francuzi su se takođe ograničili na izražavanje gađenja. Za nekoliko dana, uz gubitke od samo četiri hiljade ljudi, Rusi su zauzeli skoro dvesta hiljada kvadratnih kilometara poljske teritorije, uključujući i gradove Lavov i Vilno. Staljin je stekao vlast nad preko pet miliona Poljaka, četiri i po miliona etničkih Ukrajinaca, milion Belorusa i milion Jevreja.

U Varšavi, izgladneli stanovnici još su se nadali pomoći sa Zapada. Jedan osmatrač vazdušne opasnosti poverio se poznaniku: „Znaš kakvi su Englezi. Njima treba dosta da se odluče, ali sada sigurno dolaze.“ Milioni Poljaka u početku su bili zbunjeni, a onda sve gnevniiji zbog pasivnosti svojih navodnih prijatelja. Jedan konjički oficir je napisao: „Šta se dešava na Zapadu, pitali smo se, i kad će Francuzi i Englezi otpočeti svoju ofanzivu? Nismo shvatili zašto nam saveznici tako sporo stižu u pomoć.“ Dvadesetog septembra poljski ambasador u Londonu obratio se preko radija svojim sunarodnicima kod kuće: „Zemljaci! Znajte da vaše žrtve nisu uzaludne, i da ovde svi shvataju njihovo značenje i rečitost... Jedinice naših saveznika već se okupljaju... Doći će dan kada će se pobedničke zastave... vratiti iz stranih zemalja u Poljsku.“ Ali još dok je govorio, grof Račinjski bio je svestan, kako je kasnije napisao, da su njegove reči „bile tek puka pesnička maštarija. Gde su savezničke jedinice?“

U Parizu je poljski ambasador Julijus Lukasjevič uputio gorke reči francuskom ministru inostranih poslova Žoržu Boneu. „To nije pravo! Vi znate da nije pravo!“, rekao je. „Sporazum je sporazum i mora se poštovati! Shvatate li vi da svaki sat odlaganja napada na Nemačku znači... smrt hiljada Poljaka, muškaraca, žena i dece?“ Bone je slegnuo ramenima: „Znači li to da želite da i pariske žene i deca budu pobijeni?“

Američka novinarka Dženet Flaner pisala je iz Pariza: „Zaista se čini da se i dalje ulažu naponi da se rat odloži, da se spreči istinski početak rata. Te napore, možda stidljivo, ulaže vlada koja ne želi da u istoriju uđe da je upravo ona naredila prvi hitac, a možda su ti naponi opšti odraz hrabrosti, ali i zbunjenosti raznih grupa stanovništva. Ovo je svakako prvi rat za koji milioni ljudi s obe strane i dalje misle da se može sprečiti iako je već zvanično objavljen.“

Francuzi uopšte nisu bili voljni da pokrenu veliku ofanzivu na Zigfridovu liniju, na šta ih je podsticao Čerčil, a još manje da bombardujući Nemačku izazovu Hitlerovu odmazdu. Slično tome, i vlada Velike Britanije odbijala je da izda naređenje Kraljevskom ratnom vazduhoplovstvu da napadne kopnene ciljeve u Nemačkoj. Torijevski poslanik Leo Ejmeri pisao je prezrivo o premijeru Nevilu Čemberlenu: „Pošto je sam strastveno prezirao rat, odlučio je da ratuje što je manje moguće.“ *Tajmsovi* uvodnici zvučali su poljskim čitaocima kao ruganje njihovim stradanjima. „U ropcu svoje izmučene zemlje, Poljaci mogu do izvesne mere da se uteše činjenicom da uživaju saosećanje, pa i duboko poštovanje, ne samo svojih saveznika u Zapadnoj Evropi nego i svih civilizovanih ljudi širom sveta.“

Ponekad se tvrdi da su sredinom septembra 1939. godine, kada je najveći deo nemačke vojske bio vezan u Poljskoj, saveznici imali savršenu priliku da pokrenu ofanzivu na Zapadnom frontu. Ali Francuska je za takav potez bila nespremna vojnički, a još više psihološki, dok se mali britanski ekspedicioni korpus još prebacivao na kontinent i malo je mogao da doprinese. Nemci bi verovatno odbili svaki napad ne remeteći naročito operacije na istoku, a bezvoljnost francuske i britanske vlade uticala je i na volju njihovih naroda. Sekretarica iz Glazgova po imenu Pam Ašford zapisala je 7. septembra u svoj dnevnik: „Doslovno svako misli da će se rat završiti za tri meseca... Mnogi smatraju da neće biti smisla nastavlјati rat kad Poljska jednom bude zgažena.“

Poljaci su lako mogli da predvide pasivnost svojih saveznika, ali njihov cinizam bio je zapanjujuć. Savremeni istoričar Andžej Suhćic napisao je: „Zapadni saveznici su prevarili i izdali poljsku vladu i vojno zapovedništvo. Nisu nameravali da pruže Poljskoj bilo kakvu delotvornu vojnu pomoć.“ U Varšavi suočenoj s propašću, Stefan Starćinski izjavio je preko radija: „Sudbina nam je dodelila dužnost odbrane poljske časti.“ Jedan poljski pesnik kasnije je slavio gradonaćelnikov prkos karakteristićno emotivnim rećima:

A kad je grad postao gola, crvena rana
 On reće: „Ne predajem se.“ Neka kuće gore!
 Nek ponos moga rada bombe smrve u prah.
 Pa šta ako grobovi niću iz mojih snova?
 Jer vi koji jednom dođete možda ćete se setiti
 Da ima nećeg skupljeg od najlepšeg gradskog zida.

Krajem treće sedmice pohoda poljski otpor je skršen. Prestonica nije okupirana samo zato što su Nemci želeli da je razore pre nego što prisvoje i njene ruševine. Dan za danom i sat za satom trajalo je nemilosrdno bombardovanje. Medicinska sestra Jadviga Sosnkovska opisala je prizor iz svoje bolnice izvan Varšave koji se odigrao 25. septembra.

„Povorka ranjenika iz grada bila je beskrajni marš smrti.
 Svetla je nestalo i svi mi, lekari i sestre, kretali smo se sa